

FNs barnekonvensjon fyller 30 år – et innblikk i forståelsen av og praksisen rundt barns rettigheter i Norden

Det er nå over 60 år siden FNs verdenserklæring om menneskerettigheter ble vedtatt. Rettighetene skulle gjelde alle, uavhengig av alder. Det ble presisert at barn har rett til spesiell omsorg og sosial beskyttelse, samtidig som den i etterkant ble kritisert for å være voksentrentert. Det er gått 50 år siden FNs erklæring av barns rettigheter ble vedtatt av FNs generalforsamling i 1959. Erklæringen bestod av 10 artikler som presiserte barns behov for tilhørighet, beskyttelse, harmonisk utvikling og omsorg, og barnets rett til en trygg oppvekst, utdanning og fravær av diskriminering og omsorgssvikt. Erklæringen ble kritisert for å være lite nytenkende og et overflødig tillegg til menneskerettighetene. Året 1979 ble utnevnt av FN til *Barnets år*. Målet var å sette barn og barns rettigheter på den politiske agendaen internasjonalt, og en komite ble nedsatt for å utarbeide et nytt dokument om barns rettigheter. Den 20. november 1989 ble FNs barnekonvensjon vedtatt i FNs generalforsamling. Datoen ble med det en historisk dag for barn og barns rettigheter over hele verden.

FNs barnekonvensjon er betydelig mer nyansert enn erklæringen fra 1959. Av konvensjonens 54 artikler, utgjør 40 av disse konkrete rettigheter for barn, mens de resterende omhandler implementering og kontroll for å sikre at rettighetene blir etterlevd. Det at FN vedtok en *konvensjon* innebærer at den gir barn en særskilt rettslig status. En konvensjon er et juridisk bindende dokument og må integreres i nasjonal lovgivning av stater som ratifiserer konvensjonen. Dette gjelder alle stater i verden med unntak av USA. En viktig endring fra den tidligere erklæringen og konvensjonen, var et

skifte fra å betrakte barn som rettighetsobjekt til å anerkjenne barn som rettighetssubjekt. Dette innebærer at barn ikke bare har rettigheter knyttet til forsørgelse, beskyttelse og utvikling, men også til deltakelse. FNs barnekomite er gitt mandat til å kontrollere hvordan stater forholder seg til konvensjonen og deres rettighetspraksiser, og gir anbefalinger for hvordan styrke etterlevelsen av barnekonvensjonen. I tillegg utarbeider ikke-statlige organisasjoner uavhengige rapporter. Disse rapportene er viktige dokumenter som gir klare politiske føringer i arbeidet med å sikre barns rettigheter, også i våre nordiske land.

I november i år kan vi altså feire FNs barnekonvensjons 30-årsjubileum. Selv om barns rettigheter i de fleste land blir sett på som et politisk ideal, gjenstår det fortsatt mye arbeid for at barns hverdag er i tråd med konvensjonens bestemmelser – også i Norden. De nordiske landene har på mange måter vært foregangsland i både synet på barn og i å anerkjenne barn som rettighetssubjekter. Likevel viser de periodiske rapportene fra FNs barnekomite og ikke-statlige aktører at vi ikke har kommet i mål.

Med dette temanummeret feirer Barn 30-årsjubileet, der barne- og barndomsforskere er invitert til å dele av sin kunnskap om og kritisk reflektere over politikk og praksis i gjennomføringen av bestemmelsene i FNs barnekonvensjon i Norden frem til i dag. Resultatet av invitasjonen er et dobbeltnummer med stor spennvidde, tematisk så vel som geografisk. Gjennom elleve artikkelbidrag «tar vi tempen på» barnerettighetsdebatten: Hvor langt er vi kommet? Hvor står vi i dag? Hvilke utfordringer står vi ovenfor?

Artiklene gir oss innblikk i ulike spenningsfelt i rettighetspraksiser i Norge, Sverige, Danmark, Finland og Island. I tråd med Barns profil, er temanummeret av tverrfaglig karakter, med forfattere innenfor blant annet juss, retts sosiologi, historie, medieforskning og sosialt arbeid. Bidragene har en stor variasjon i metodiske og analytiske tilnærminger til rettighetsfeltet, deriblant litteraturstudier, historiske analyser, avisanalyser, surveys, casestudier, og intervju med barn, foreldre og profesjonelle. Temanummeret viser et rikt mangfold i forskning på barn, barndom og menneskerettigheter. Bidragene er hovedsakelig empirisk forankret, og mange av forfatterne retter kritiske blikk på tidligere og nåværende rettighetspraksiser samtidig som få retter kritiske blikk på konvensjonen i seg selv.

Temanummeret gir innblikk i den historiske utviklingen av rettighetstenkning rundt barn og barndom i Norden. De historiske analysene til Faye Jacobsen, og Marshall og Grumløse viser at til tross for at barns rettigheter i dag forstås som FNs barnekonvensjon, ble barns juridiske rettigheter fremmet, diskutert og lovfestet lenge før konvensjonen var påtenkt. Barns rettigheter er i så måte ikke noe nytt. Samtidig viser mange av bidragene rettighetsfeltets dynamiske karakter: Faye Jacobsens historiske gjennomgang viser feltets politiske karakter: Hvordan og i hvilken grad barns rettigheter aktualiseres, forstås og sikres, er sterkt knyttet til politiske ideologier, føringer og prioriteringer. Marshall og Grumløse utforsker feltet ut ifra skjæringspunktet mellom politikk og psykologi: Hvordan vi forstår barnets beste avhenger av hvordan vi forstår barns utvikling og barnets relasjon til voksne. Juridiske eksperter i de nordiske landene, Adolphsen, Friðriksdóttir, Hartoft, Leviner, Sandberg og Gording Stang, viser porøsiteten i politikken rundt barns rettsvern og minner oss på at barns rettigheter ikke kan tas for gitt.

Mange av bidragene drøfter barns rettigheter knyttet til familien og familieliv. De nordiske landene anses som barneorienterte, hvor staten har en sterk rolle i å sikre beskyttelse av barnet. Mens Marshall og Grumløse viser at det ikke all-

tid har vært slik, analyserer Rejmer og Bergman i hvilken grad barn involveres av staten når foreldre og bosted bestemmes i konfliktfylte skilsmisser. Faye Jacobsen understreker at Den europeiske menneskerettighetsdomstolen legger større vekt på retten til et familieliv enn FNs barnekonvensjon og nordiske tolkninger i samtiden. I tråd med dette peker Ellingsen, Studsrød og Ursin på at barnekonvensjonen innebærer et individualistisk fokus på barnet framfor en mer relasjonell og helhetlig tilnærming, noe som igjen har konsekvenser for hvordan barnevernet arbeider med sårbare familier. Mens Andersen, Askheim og Dolvas bidrag understreker familiens rolle i å sikre rettigheter i hverdagen til barn med funksjonsnedsettelse, viser Larsson og Hultman, og Ellingsen, Studsrød og Ursin at familierelasjoner også kan være til hinder for at barn vokser opp i trygge omgivelser.

Noen av artiklene diskuterer barns rettigheter på et samfunnsnivå, som kommersielle aktører, i media, og på politiske arenaer. Hovedtrekkene i temanummeret tyder på at barn fortsatt anerkjennes som rettighetssubjekter først og fremst i egne hverdagskontekster framfor i storsamfunnet. Likevel viser Alanko, og Ursin og Lorgen at barn og ungdom er uenig i dette, og at de finner politisk aktivitet både meningsfylt og lærerikt. Barns rolle i media er et komplekst felt, hvor ulike rettigheter står på spill. Mustola, Sevón og Alasuutari diskuterer hvorvidt og hvordan barns perspektiv inkluderes i avisartikler, og de synliggjør i hvilke tema barns stemmer synes naturlige og vesentlige, og hvor de anses som irrelevante. Mens barns posisjon som medborgere marginaliseres i politikk og nyheter, viser Rosenberg, Storm-Mathisen, Knutsen Steinnes og Mainsah at barn og ungdom i stor grad anerkjennes som forbrukere. I sin artikkel studerer de i hvilken grad barns rettigheter sikres i møtet med kommersielle tredjepartsaktører på internett, og viser at til tross for både barnekonvensjonen og nasjonal og internasjonal lovgivning, er dette et felt som barn, ungdom, foreldre, forskere og politikere fortsatt har lite kunnskap om og innsikt i.

Et siste hovedtrekk i artikkelbidragene i temanummeret er at forskere har en sterk fascinasjon for medvirkning og i stor grad forstår barns rettigheter som deltakelsesrettigheter. Flertallet av artiklene omhandler barns rett til medvirkning, enten det er i hverdagskontekst, profesjonell praksis eller i samfunnsdebatten. Artikkel 12 er en av fire grunnleggende prinsipper i barnekonvensjonen, og blir ofte trukket fram som den mest omstridte. Som nevnt ovenfor tyder artiklene på at deltakelsesrettighetene sikres oftere i hverdagskontekster enn i politiske spørsmål, men flere forfattere reiser også spørsmål om hvilke barn som involveres (f. eks. Rejmer og Bergman; Andersen, Askheim og Dolva), hva som er formålet med involveringen (f. eks. Larsson og Hultmann; Alanko), og hvorvidt det er snakk om reell medvirkning (f. eks. Ellingsen, Studsrød og Ursin; Ursin og Lorgen). Til tross for at deltakelsesrettigheter er avgjørende for barns velvære og medborgerskap, er det viktig å ha en helhetlig tilnærming til barnrettighetsfeltet og ikke ta for gitt barns rett til beskyttelse og ressurser i Norden. I så måte er vi glade for at temanummeret også har et bidrag fra nordiske jurister, som viser de mange utfordringene de nordiske landene står ovenfor når det gjelder å sikre barns rett til beskyttelse fra krig, fattigdom, familievold og overgrep.

I temanummerets første artikkel, «Barneretten i de nordiske land: Temaer i tiden», presenterer Adolphsen, Friðriksdóttir, Hartoft, Leviner, Sandberg og Gording Stang dagsaktuelle temaer innen barneretten i Sverige, Danmark, Island og Norge. Artikkelen skiller seg fra øvrige artikler i temanummeret, både i lengde og i at bidragene fra de ulike land presenteres på tre språk: svensk, dansk og norsk. Et gjennomgående tema i de fire landene er lovendringer (eller forslag om lovendring) for å styrke barns rett til beskyttelse mot vold og overgrep. Innen svensk barnerett er reformer som berører barn og som henger sammen med den forestående inkorporeringen av konvensjonen i nasjonal lovgivning sentralt. Forfatterne stiller spørsmål ved om inkorporering utgjør symbolpolitikk, eller

om den vil lede til et reelt verktøy for å styrke barns rettigheter i Sverige. Nyere rettspraksis i Danmark viser til en økning i avsagte dommer i slike saker. Det vises også til endringer i synet på passiv medvirkning og endringer i foreldelsesregler. På Island og i Norge er vold og overgrep mot barn sentralt i barneretten. Spørsmålet som stilles i den norske konteksten er hvordan opplysningsplikten og avvergelsesplikten skal forstås og praktiseres. I Danmark og Norge er forøvrig unge lovertredere et sentralt tema. Øvrige tema som belyses i artikkelen inkluderer blant annet forslag til lovendring knyttet til delt bosted, surrogati, og barnevernssaker i den europeiske menneskerettighets-domstolen.

I Faye Jacobsens artikkel, «Børnekonventionen i Danmark. Barnet mellem forældre og stat», kan vi lese om hvordan barnekonvensjonen er blitt brukt i ulik grad av beslutningstakere og barneorganisasjoner i Danmark. Forfatteren har et særlig fokus på hvordan barnerettighetstenkningen har bidratt til å reformulere ideer om barnets beste og familieliv. Innenfor barne- og barndomsforskningen er vi særlig opptatt av hvilke forestillinger av barn, barndom og barneoppdragelse som til enhver tid og ethvert sted er gjeldende. I Faye Jacobsens gjennomgang av dokumenter, nasjonal lovgivning, forarbeider, kommisjonsutredninger og politiske debatter i det danske parlamentet og folketinget synliggjøres nettopp slike forestillinger og deres endrede karakter. Hun viser hvordan Barnekonvensjonens artikkel 3 og 12 har blitt stadig mer gjeldende i lovgivningen rundt utsatte barn og barn som opplever skilsmisse. I så måte bidrar artikkelen inn i forskningen rundt barns posisjon i og relasjon til familien og staten.

Denne tematikken utforskes også i Marshall og Grumløses artikkel «Skilsmisse og barnets beste – før og nu, mellom hverdagsliv og politik», som baserer seg på to studiers analyse av «skilsmissebarnets beste» i Danmark. Forfatternes historiske analyse viser hvordan foreldrenes posisjon har endret seg i løpet av de siste to hundre årene, fra å ha foreldremakt,

til foreldremyndighet og dernest foreldreansvar. Skilsmisselovgivningen fungerer som en kilde til samtidens forståelse av en god barndom og et godt familieliv, samtidig som den gjenspeiler storsamfunnets (manglende) fokus på barnet i tilfeller av familieoppløsning. Gjennom empiriske eksempler fra en kvalitativ studie med barn og voksne i familier som har opplevd skilsmisse, viser Marshall og Grumløse også noen tendenser i dagens Danmark. Her formidler de voksne at barnets opplevelse av hverdagen står sentralt i organisering av foreldreansvar og bosted, og idealet om delt bosted er utbredt. Artikkelen fungerer som en viktig påminner om «tatt-for-gittheters» skiftende karakter, og får oss til å undre på hvordan «skilsmissebarnets beste» ser ut i framtiden.

Vi forflytter oss til Sverige i Rejmer og Bergmans artikkel «Barnkonventionens implementering i svensk lagstiftning och praktik – barns bästa och barns rätt att uttrycka sina åsikter vid vårdnadstvist». Den baserer seg på en multimetodisk og retts sosiologisk studie av barns medvirkning i saker om foreldrerett. I tillegg til analyse av rettsdokumenter og domsavsigelser, får vi innblikk i intervjumateriale med berørte foreldre. Artikkelen utforsker barneperspektivet, og illustrerer spenningen mellom å involvere barnet og beskytte det fra vanskelige valg og konfliktfylte tema. Videre problematiserer forfatterne strukturelle hinder for at barns rett til medvirkning ivaretas, deriblant behovet for foreldrenes samtykke. Når foreldre avgjør hvorvidt barn skal involveres, utfordres ideen om barnet som et autonomt rettighetsbærende subjekt. Videre viser forfatterne at visse grupper barn i mindre grad har muligheten til å få si sin mening, og konkluderer med at svensk lovgivning og praksis fortsatt har et stykke igjen før barns rettigheter er ivaretatt.

I artikkelen «Barns rätt till delaktighet vid beslutsprocesser inom den sociala barnvården. Vad betyder barnkonventionen och den rättsliga utformningen för tillämpningen i praktiken?» byr Larsson og Hultman på en større litteraturstudie over forskning på barns medvirkning i

beslutninger om omsorgsovertakelse i Sverige. Forfatterne utforsker hva Barnekonvensjonens artikkel 12 innebærer i praksis, med fokus på hvordan medvirkning tolkes, hva det innebærer, og hvilke intensjoner og konsekvenser det har. Deres bidrag går dermed inn i en rekke studier som problematiserer nåtidens medvirkningspraksiser gjennom å kritisk reflektere rundt bakenforliggende tankegang. Er medvirkningsorienterte prosesser først og fremst ment som pedagogiske eller terapeutiske virkemidler, eller som reelle verktøy for å bedre forstå hva barn erfarer, mener og ønsker?

Barns rett til medvirkning blir også tematisert i Ellingsen, Studsrød og Ursins artikkel «Ivaretagelse av barns rettigheter i sosialt arbeid med familier». Basert på fokusgruppeintervju med vignetter, utforsker forfatterne hvordan barnets beste og barneperspektivet kommer til uttrykk i tre ulike velferdstjenesteområder: Barnevern, rusvern og voksenpsykiatri. Mens mye forskning har kartlagt barnerettighetsperspektivet i barnevernet, har få forskere studert hvordan barns rettigheter ivaretas i velferdstjenester primært for voksne. I så måte bidrar studien til forskningslitteraturen om barn som pårørende. Artikkelen viser både fellestrekk og forskjeller på tvers av områdene, særlig med tanke på synet på barn som individualisert eller relasjonelt forankret. I likhet med Larsson og Hultmans artikkel, indikerer empirien at retten til medvirkning i barnevernssaker fortsatt er utfordrende i praksis.

I Andersen, Askheim og Dolvas artikkel, «"Det er godt sådan i det hele taget at kunne sige, hvad man vil og ikke vil" - Børn med funktionshæmning og deres refleksjoner omkring deltagelse og indflydelse på eget liv», blir vi kjent med barn med funksjonsnedsettelsers erfaringer med og tanker rundt ivaretagelse av deres deltakelsesrettigheter. Gjennom en kvalitativ studie med tre barn, bidrar forfatterne til et nyansert bilde av hvilke muligheter og utfordringer som finnes i deres hverdagsrelasjoner og -arenaer. Vi får et rikt innblikk i barnas forståelse av medvirkning, nært knyttet til trygghet og kjærlighet, samt i

barnas refleksjoner knyttet til deres funksjonsnedsettelse og behandlingsforløp. Artikkelen er et viktig bidrag i å vise hvordan utfordringer og paradokser knyttet til barns rettigheter er forankret i omverdens syn på og møte med barn, ikke hos barna selv.

I «Barnas Valg – når barna går til stemmeurnene» av Ursin og Lorgen beveger vi oss fra å studere barns rettigheter i hverdagskontekster og til storsamfunnet. Basert på intervju med femteklassinger i en norsk barneskole, utforsker forfatterne barns tanker rundt og erfaringer med å delta i Barnas Valg. Barnas valg arrangeres av Redd Barna i Norge, og er en nettbasert stemmeavgivning inspirert av artikkel 12 i Barnekonvensjonen. Det empiriske materialet som presenteres, viser at barn anser sine perspektiver som gyldige og viktige, og flere understreker at barn kan ha andre interesser og prioriteringer enn voksne når det gjelder skole og miljø. Videre ser vi at noen deltakere anser politisk kunnskap og makt som noe voksengenerasjonen ikke bare besitter, men også er i posisjon til å dele med barn.

Alanko forsetter tråden fra Ursin og Lorgen, og redegjør for barns tanker og forståelser rundt deltakelse i regionale ungdomsråd i Finland i artikkelen «Towards pedagogy of participation? – Exploring children's experiences in regional youth councils». Også her utforskes artikkel 12, med utgangspunkt i medvirkning og medborgerskap. Gjennom å innta et barneperspektiv, viser forfatteren hva deltakerne i ungdomsråd anser som viktig og verdifullt i sitt arbeid. Politisk deltakelse understrekes som betydningsfullt, både for å ytre meninger og for å lære om demokratiske prosesser. I tillegg trekker deltakerne fram en rekke andre resultat av arbeidet som er av sosial karakter, som blant annet vennskap, følelse av tilhørighet, og økt selvtilit.

I «Representation of Children's Views in Finnish Newspaper Media Across Three Decades» undersøker Mustola, Sevón og Alasuutari finske avisers grad av involvering av barn i nyhetsdekningen i en trettieårsperiode. Dette metodiske

grepet gjør det mulig å se hvorvidt barns stemmer er blitt mer eller mindre fremtredende i nyhetsbildet i tiårene etter barnekonvensjonen ble vedtatt. Forfatterne argumenterer for at barn gjerne marginaliseres i mediedekningen, og peker på at det er store tematiske forskjeller i hvilke saker barns stemme inkluderes og ikke. Videre konkluderer forfatterne med at tradisjonelle forestillinger om barn og barndom i stor grad påvirker journalisters avgjørelser om hvorvidt barns perspektiver er ønskede og aktuelle.

I temanummerets siste artikkel, «Skreddersøm til barnets beste? Om personvern og markedsføring på norske barns sosiale medieprofiler», utforsker Rosenberg, Storm-Mathisen, Knutsen Steinnes og Mainsah et nytt, dog høyaktuelt felt innenfor barnerettighetsforskningen: Barns rettigheter i møtet med kommersielle tredjepartsaktører på internett. Det empiriske materialet viser at dette er et ekstremt komplekst felt, hvor mange av Barnekonvensjonens artikler aktualiseres: Artikkel 17 om barns rett til tilgang til informasjon og beskyttelse fra informasjon som kan skade deres velferd, artikkel 31 om barns rett til å delta og få tilgang til tjenester, artikkel 32 og 36 om barns rett til beskyttelse mot økonomisk utbytting og andre former for skadelig utbytting, men også artikkel 16 om barns rett til privatliv. Basert på en kvalitativ studie med norske 15–18-åringer om personvern og markedsføring på egne sosiale medieprofiler, illustrerer artikkelen en rekke utfordringer knyttet til økende kommersialisering, stereotypisk og diskriminerende syn på kjønn og plattformenes inngrep i barns privatliv.

Vi ønsker deg en god lesning, og håper du vil la deg inspirere til innsats for å sette FNs barnekonvensjon og barns rettigheter på dagsorden også fremover!

På vegne av Barns redaksjon,
Marit Ursin (hovedredaktør) og Ingunn T. Ellingsen (gjesteredaktør)